

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

building
local
promise.

ВсЕУКРАЇНСЬКИЙ ФОНД
«КРОК ЗА КРОКОМ»

РОЗВИВАЄМО ГРОМАДЯНСЬКІ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ДРУГИЙ КЛАС

Тема
ЗМІНИ

НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНІ
МАТЕРІАЛИ

Київ – 2019

Авторський колектив: Банах О.В., Боярчук О.І., Кравчук Л.В., Мирошниченко Т.І.

За загальною редакцією

Бібік Н.М., доктора пед. н., головного наукового співробітника відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академіка Національної Академії педагогічних наук України.

Софій Н.З., канд. пед. н., доцента кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Рецензенти:

Назаренко Г.А. – доктор педагогічних наук, професор, проректор КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Товкало М.Я. – канд. філол. н., заступник директора Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Навчально-методичні матеріали для педагогів та батьків учнів другого класу із формування громадянської компетентності розроблено Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» у рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Зміст матеріалів є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Розвиваємо громадянські компетентності:

другий клас / За ред. Н.М. Бібік, Н.З. Софій. – Київ:

2019 / Режим доступу www.ussf.kiev.ua

Навчально-методичні матеріали для педагогів та батьків другокласників із формування громадянської компетентності є додатковими навчально-методичними матеріалами до чинних Модельних навчальних програм для другого класу. Це ресурс із конструювання освітнього процесу з акцентом на формування громадянської компетентності учнів Нової української школи.

Пропоновані матеріали мають на меті формувати в дитини власну ідентичність і готовність до змін через вироблення поваги до себе та інших, толерантне ставлення до культурного різноманіття та розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії і співпраці, обмірковування прийнятих у класі, школі, місцевій громаді соціальних норм, а також через активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

Представлені завдання створено для використання відповідно до структури Модельних навчальних програм Нової української школи. Активні практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі запитання, завдання для індивідуальної та групової роботи ґрунтуються на конструюванні знань, використанні досвіду дитини і відображають діяльнісний підхід до освітнього процесу.

Уміщені види навчальної діяльності з формування громадянської компетентності учнів другого класу можуть бути орієнтиром для роботи педагогів та корисними матеріалами, які допоможуть батькам другокласників глибше зрозуміти шкільні теми, щоб налагодити спільну роботу з дітьми – обговорювати ті проблеми, які цікавлять школярів, розробляти проекти, разом досліджувати навколишній світ.

ISBN 978-5-459-00530-1

ББК 32.973.2-018

ББК 32.882.9

УДК 004.451

ISBN 978-1430226598 англ

© Pact Inc., 2019

© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2019

ПЕРЕДМОВА

Зміни, що відбуваються в сучасній освіті, спонукають нас до розуміння надважливості **цінностей громадянської освіти**. Усе більше звертаємося до понять, що лежать в основі побудови навчання на цінностях: **відповідальність, рівність, права людини, демократія, повага до різноманіття, повага до людської гідності**. Усе глибше обговорюємо їх практичне значення й користь, приходимо до спільного розуміння їхньої сутності, усвідомлюємо, чому вони важливі для кожного громадянина, кожної громадянки.

Як організувати цікавий і захопливий освітній процес сучасного формату, спрямований на формування громадянських компетентностей дітей і їхніх рідних? Відповіддю на це запитання будуть матеріали, розроблені в межах проекту, на допомогу педагогам та родинам учнів. Вони підкажуть крок за кроком, як інтегрувати громадянську освіту у щоденне навчання учнів початкових класів, сприятимуть поглибленню знань, розвитку вмінь і формуванню цінностей.

Працюючи із пропонованим ресурсом, діти ще з початкової школи щоденно набуватимуть практичного досвіду демократичного громадянства. Навчаючись у групах, обговорюючи актуальні питання, розв'язуючи проблемні ситуації, учні розвиватимуть уміння і навички взаємодії і співпраці, критичного мислення, демократичної участі, відповідальності, усвідомлюватимуть цінності свободи і прав людини. Такі системні практичні дії сприятимуть **формуванню способу мислення і поведінки учнів та учениць на основі цінностей демократії**. Інтегрований підхід до організації освітнього процесу відповідно до чинних Модельних навчальних програм допоможе вчителям змодельювати життя за межами класу. Щоб, не ламаючи природу дитини, вчити, виховувати і розвивати її, потрібно усвідомити, що дитина буде вчитися тоді, коли їй цікаво, коли вона в безпеці, коли матеріал поданий зрозуміло, емоційно, і щонайважливіше, він є у сфері зацікавлень дитини.

Посібник зосереджує увагу на тому, що кожна людина (і дитина зокрема) живе та діє серед людей, дотична до історичної і культурної спадщини, причетна до її творення, є часткою шкільної та місцевої громади, усвідомлює власну ідентичність і згодом набуває глибинного розуміння себе як громадянина України та Європи.

Педагоги зможуть використовувати подані у посібнику матеріали як основні або додаткові. Пропоновані розробки містять найрізноманітніші практичні вправи, дискусійні та дослідницькі запитання, які мають спонукати дитину до глибшого вивчення окремих проблем. Така активність потребує співпраці щодо збору відомостей «усної історії», реалізації завдань, які вимагають допомоги батьків або залучення інших дорослих.

Матеріали для читання, навчальні вправи для роботи в групах зазвичай супроводжуються природною для дітей діяльністю – фантазуванням, малюванням малюнків, обговоренням або іншими видами перетворення інформації. Кооперативне навчання на основі інформаційних повідомлень занурюють учнів у ситуації, коли вони виявляють різноманіття і розбіжність суджень, набувають самостійного досвіду співпраці через обмірковування прийнятих у класі правил взаємодії або соціальних норм поведінки в місцевій громаді.

Значна кількість вправ і завдань, про що відзначають педагоги-практики, спрямована на усвідомлення відповідальності за власні вчинки, спонукають до безпосередньої участі в ситуаціях, у яких формуються вміння домовлятися з однолітками для вирішення проблем класу або іншої спільноти.

Важливим у роботі з матеріалами посібника є акцент на формування в учнів власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття в колі дружної до дитини спільноти. Пропоновані розробки дають змогу це зробити з цілковитою впевненістю у позитивному результаті.

Щасливе навчання дітей та ваше щасливе вчителювання залежить від вас, дорогі вчителі.

Пам'ятайте, Ви вчите дитину не для школи, а для повноцінного життя, яке вона прикрашатиме своїм сумлінням і добрими вчинками в ім'я України.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчально-методичні матеріали, які допомагають формувати громадянські компетентності учнів другого класу, розроблено за проблемно-тематичним підходом відповідно до структури Модельних навчальних програм Нової української школи. Кожна тема містить такі частини: орієнтовні дослідницькі / проблемні запитання, завдання до теми, очікувані результати теми, очікувані результати учіння для учня, опис видів навчальної діяльності, через опрацювання яких учні досягають очікуваних результатів, використані і рекомендовані джерела, зокрема електронні ресурси.

Види навчальної діяльності, запропоновані в рамках кожної теми, представлені через практичні вправи, інформаційні повідомлення, дискусійні та дослідницькі проблеми, кейси, матеріали для читання, завдання для роботи в групах, самостійної роботи, завдання для батьків (завдання для дитини із залученням батьків), які супроводжуються малюнками, картками, медіаматеріалами тощо.

Кожен вид навчальної діяльності супроводжується докладним описом та переліком орієнтовних навчально-методичних ресурсів, призначеним заощадити час педагогові на пошуки, й одночасно матеріалами, які можуть використовувати батьки для глибшого розуміння теми, надання допомоги дітям у її засвоєнні, спільної роботи, обговорення, розроблення проектів тощо.

Проблемні запитання, представлені до кожної теми, групуються відповідно до 4-х компонентів, які повторюються в кожній темі та забезпечують системність навчання: *пізнання себе; пізнання соціуму; пізнання природи; конструювання нових знань, рефлексія.*

Серед представлених тем такі:

ТЕМА 1. «ЗМІНИ»

Матеріали теми охоплюють ключові проблеми: формування в учня / учениці власної ідентичності та готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття і розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії та співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі і місцевій громаді соціальних норм, активна участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки, співпраця з однолітками для вирішення проблем спільноти.

ТЕМА 2. «СПОСОБИ ПІЗНАННЯ»

Матеріали інтегрованої теми «Способи пізнання» спрямовані на формування в дітей розуміння, навіщо людина пізнає світ і що їй у цьому допомагає. Наприклад, різноманітні назви несуть у собі певну інформацію. Однією з таких назв є прізвище. Діти зможуть пояснити, навіщо людям прізвища, що таке «родове прізвище», як утворились їхні прізвища, що вони означають, чому так важливо виявляти повагу до свого прізвища та прізвищ інших людей, і зможуть демонструвати це у повсякденному житті. Діти дізнаються, що джерелом інформації може бути також і колір, як, наприклад, червоний колір світлофора або Червона книга. А ще для пізнання світу людині потрібні важливі якості, такі як спостережливість, уважність, цікавість.

ТЕМА 3. «ТЕРИТОРІЯ»

Виконуючи запропоновані завдання з теми, учні не лише усвідомлюватимуть унікальність території своєї батьківщини і Батьківщини, а й розумітимуть, що замало просто жити на певній території і любоватися красою її краєвидів, а потрібно щодня дбати про неї, бути активним і свідомим патріотом, громадянином. Завдяки інтерактивним вправам учні спостерігатимуть і переконуватимуться, що всі ми відрізняємось один від одного уподобаннями, поглядами, національністю, вірою, що кожна людина неповторна і кожна є скарбом для свого народу, і де б ми не мандрували, ми представляємо не лише себе, а й свій народ і рідну країну. Учні складатимуть і розповідатимуть історії про цінності, міркуватимуть і дискутуватимуть про «відповідальність за тих, кого приручили», тих, хто живе поруч із нами на цій ж території. А також задумуються: «А який особистий внесок у покращення життя безпосередньо у своєму населеному пункті я зробив, роблю, можу зробити?». І шукаючи шляхи вирішення суспільних проблем уже сьогодні, формуватимуть відповідальність, виявлятимуть гро-

мадську ініціативу для розв'язання актуальних питань на своїй території, на місцевому рівні та рівні держави.

ТЕМА 4. «СПІЛЬНОТА»

Пропонований зміст цієї теми розкриває сутність проблем шкільної спільноти, прав у школі, обов'язків учнів перед шкільною громадою, вироблення правил співпраці у класі, формування цінностей, якими люди об'єднані в суспільстві. Матеріали орієнтовані на формування в учня/учениці власної ідентичності й готовності до змін через вироблення поваги до інших, толерантного ставлення до культурного різноманіття та розбіжності суджень, набуття досвіду взаємодії і співпраці через обмірковування прийнятих у класі, школі, місцевій громаді соціальних норм, активну участь у житті цих спільнот та усвідомлення відповідальності за свої вчинки.

ТЕМА 5. «ВАРТІСТЬ І ЦІННІСТЬ»

Під час роботи над інтегрованою темою «Вартість і цінність» учні дізнаються, що таке цінність, чому і яка праця є цінною, чому є цінним те, що люди створюють разом, що впливає на якість виконання того чи іншого завдання, навіщо потрібні мрії, у чому їх цінність і що допомагає людині здійснювати свої мрії. Важливо, щоб діти не тільки зрозуміли, навіщо людям трудитися, що від власного ставлення до праці залежить успіх і добробут людини, а й могли навести приклади із реального життя: свого, своїх рідних, сусідів тощо.

ТЕМА 6. «ХОЧУ, МОЖУ, ТРЕБА»

Завдання, запропоновані в межах теми, орієнтовані на формування в учнів відповідальності, упевненості в своїх силах, ощадливості й поміркованості, усвідомлення ролі знань та ініціативи у громадському, особистому житті й подоланні життєвих перешкод, усвідомлення своєї унікальності як особистості, почуття власної гідності. Виконуючи завдання, діти аналізуватимуть свої звички, дискутуватимуть про бажання, потреби, мрії людей, обговорюватимуть спільні й індивідуальні цінності, можливості, повноваження та відповідальність самоврядних органів своєї класної громади, змінюватимуть правила, пояснюватимуть необхідність їхнього дотримання.

ТЕМА 7. «ІДЕЇ – ВИНАХОДИ – ВІДКРИТТЯ»

Матеріали теми орієнтовані на формування в учня / учениці впевненості, відповідальності, бажання змінити світ на краще, усвідомити роль природи у винахідництві, підвести до розуміння, що діяльність винахідників покращує якість життя, а спостереження за об'єктами живої та не живої природи, предметами, може спонукати до нових ідей та винаходів. Виконуючи завдання, діти вчаться аналізувати, спостерігати, порівнювати, узагальнювати, зацікавлюються дослідженнями та експериментами, вчаться критично мислити, приймати ідеї інших та висувати свої, розглядати природу як скарбницю винаходів.

ТЕМА 8. «РУХ І ЧАС»

Усе довкола перебуває в русі, усе зазнає змін із часом. Що таке час? Ми всі відчуваємо плинність часу, але пояснити словами, що це, непросто. Запропоновані види діяльності дають змогу дітям зрозуміти, відчути цінність руху та часу – для кожного особисто, для природи і суспільства загалом. В рамках активностей діти дискутуватимуть, чи можна подорожувати в часі, зробити добру справу за одну хвилину, що потрібно намагатись робити швидко, а з якою справою не можна поспішати, чому так багато одиниць виміру часу, звирятимуть свій «біологічний годинник». Учні розкладатимуть на часовій шкалі свій вчорашній день й аналізуватимуть, що найкращого і цінного було в цьому дні, а скільки часу було згаяно, втрачено, що важливе варто зробити сьогодні, а що запланувати на завтра.

***Крок за кроком ми рухаємося в часі – у майбутнє.
І тільки від нас залежить, як ми скористаємося цими ресурсами
і витворимо себе й нашу державу!***

ТЕМА: «Зміни»

	Навчальна діяльність	7
1	Ранкова зустріч «Зміни»	12
2	Рухлива гра «Прихована особливість»	12
3	Вправа «Машиною часу в перший клас»	13
4	Вправа «2-й клас – це цікаво»	14
5	Гра на увагу «Помагалочка»	15
6	Ситуативна вправа «Як би я вчинив?» (кейс-метод)	16
7	Вправа «Правила другокласників»	17
8	Перегляд мультфільма «Чорний кіт»	19
9	Вправа «Таємний друг»	20
10	Читання з передбаченням «Чи можна затримати літо?»	21
11	Вправа «Чи потрібно готуватись до змін?»	24

Орієнтовні дослідницькі/проблемні запитання:

Що таке зміни, і чому вони відбуваються зі мною, з нами?

Як визначити, що відбулися зміни?

Чи можливе життя без змін?

Чи відбуваються зміни у природі, довкіллі?

Які зміни залежать від тебе?

Завдання:

1. Навчити дітей виявляти зміни, які відбулися в їхньому житті, житті класу, у природі, довкіллі.
2. Спонукати до розповіді про зміни.
3. Вчити приймати зміни та впливати на них.
4. Формувати вміння приймати різноманітність.
5. Сприяти бажанню ділитися своїми здобутками.

Очікувані результати:

Учні **знатимуть**, що:

- ✓ з кожною людиною відбуваються зміни;
- ✓ зміни відбуваються у стосунках, між людьми, у ставленні до себе та інших, у довкіллі, соціумі, живій і неживій природі тощо;
- ✓ є зміни, на які ми впливаємо, і ті, які здійснюються без нашого впливу;
- ✓ є чинники, які впливають на зміни, що відбуваються в житті особистості, у соціумі, природі, довкіллі;
- ✓ зміни бувають позитивні і негативні;
- ✓ кожен сам може змінити свою поведінку;

та **вмітимуть**:

- ✓ відслідковувати та приймати зміни, що відбулися з ними, з однокласниками, у соціумі, в довкіллі, природі;
- ✓ розповідати іншим про зміни, що відбуваються;
- ✓ уважно слухати один одного в умовах безпосереднього спілкування й тактовно висловлювати свою думку;
- ✓ прогнозувати наслідки своїх дій та залежність між вчинками та змінами для себе та інших;
- ✓ толерантно ставитись до змін, що відбуваються з іншими;
- ✓ налагоджувати стосунки з іншими, ефективно спілкуватися, протистояти булінгу;
- ✓ дружити з іншими, змінювати свою поведінку на краще, мотивувати інших до такої зміни поведінки;
- ✓ взаємодіяти в парах і групах для досягнення цілей;
- ✓ берегти природу та довкілля.

Загальні очікувані результати навчання учнів другого класу, спрямовані на формування громадянської компетентності

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
 1 Ранкова зустріч «Зміни»	Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Підтримує аргументами власні думки. Обґрунтовує свої вподобання. Розповідає, як від власного ставлення до навчання залежить його/її успіх і добробут у майбутньому.	Виявляє повагу до різних думок та ідей, якщо вони не порушують права людини. Ставиться до всіх людей із повагою, незалежно від їхнього культурного походження. Висловлює готовність співпрацювати з іншими. Висловлює переконання, що він/вона легко справиться з мінливою ситуацією.
 2 Рухлива гра «Прихована особливість»	Підтримує аргументами власні думки. Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Аналізує свою поведінку, уподобання, виділяючи риси, якими вирізняється серед інших і які надають йому /її неповторності. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших.	Визначає, що він/вона уже знає, і чого він/вона ще не знає. Висловлює бажання самостійно вчитися нового. Використовує докази для підтвердження власної думки. Здатен/-на оцінювати докази, твердження та переконання. Уважно прислухається до різних думок. Доносить власну думку. Працюючи як член групи, виконує свою частку групової роботи. Здатен/-на ефективно та з повагою працювати з іншими людьми.
 3 Вправа «Машиною часу в перший клас»	Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Пояснює вчинки персонажів на основі змісту тексту та власного досвіду. Пояснює, що кожний вчинок має наслідки, спираючись на приклади літературних героїв, персонажів мультфільмів, ситуацій відеороликів. Фантазує на основі прочитаного: придумує іншу кінцівку твору, змінює місце подій, додає нових персонажів. Представляє зібрані відомості доступними виражальними засобами. Розрізняє теперішнє, минуле і майбутнє (було – є – буде).	Добре працює з іншими людьми. Бере спільну відповідальність за колективну працю. Активно ділиться корисною інформацією/знаннями з іншими. Уважно прислухається до різних думок. Висловлює готовність співпрацювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Виконує необхідну роботу вчасно. Приділяє увагу не тільки тому, що було сказано, а й тому, як це було сказано. Може зрозуміти, коли товариш потребує його/її допомоги. Якщо щось йде не за планом, він/вона змінює свої дії та намагається досягнути поставленої цілі.
 4 Вправа «2-й клас – це цікаво»	Обґрунтовує свої вподобання. Об'єднується з іншими дітьми у групу для навчання та гри. Встановлює дружні стосунки з дітьми своєї та іншої статі. Дотримується встановлених в освоєному громадському просторі (у школі, на вулиці, у парку, на дитячому майданчику тощо) правил. Описує послідовність етапів розвитку людини; намагається пояснити, як події пов'язані між собою.	Висловлює готовність співпрацювати та працювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Висловлює переконання, що він/вона легко впорається з мінливою ситуацією. Висловлює впевненість у своїй здатності досягати успіху.

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
5 Гра на увагу «Помагало»	Робить висновки про важливість уважного ставлення до інших та потребу подивитись на ситуацію з різних боків. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших. Прогнозує наслідки різних дій, їхній вплив на людину. Виробляє (з однокласниками) правила поведінки в довкіллі, переконує, що вони потрібні. Пояснює, навіщо дотримуватися встановлених правил.	Якщо він/вона хоче змін, то висловлює впевненість, що досягне їх. Уважно прислухається до різних думок. Висловлює впевненість у своїй здатності досягати успіху. Якщо він/вона хоче змін, то висловлює впевненість, що досягне їх. Уважно прислухається до різних думок.
6 Ситуативна вправа «Як би я вчинив?» (кейс-метод)	Дотримується встановлених в освоенному громадському просторі (у школі, парку, на дитячому майданчику тощо) правил. Пояснює, навіщо дотримуватися встановлених правил. Дотримується домовленостей. Переконує у важливості поваги до інших, спираючись на власний досвід і доступні джерела (почуте, прочитане).	Висловлює готовність співпрацювати та працювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Висловлює переконання, що легко впорається з мінливою ситуацією. Виконує необхідну роботу вчасно.
7 Вправа «Правила другокласників»	З'ясовує, що він / вона може робити для однокласників, шкільної спільноти; робить відповідні пропозиції на зборах класу. Пояснює, чому люди перебувають разом, взаємодіють. Надає допомогу тим, хто її потребує, і висловлює вдячність за підтримку. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Пояснює, до кого можна звернутися по допомогу, якщо когось ображають або принижують. Встановлює, що, попри неповторність кожного, всі люди рівні, бо вони – люди. Висловлює припущення, чому люди стають товаришами, однопумцями/опонентами, друзями, супротивниками, ворогами. Висловлює думку про те, як факти, думки із прочитаного тексту можуть допомогти в конкретних життєвих ситуаціях. Пояснює, навіщо дотримуватися встановлених правил. Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого стосовно теми. Спілкується з батьками, вчителями, однокласниками. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших. Фантазує на основі прочитаного: придумує іншу кінцівку твору, змінює місце подій, додає нових персонажів.	Висловлює готовність співпрацювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Виявляє повагу до різних думок та ідей, якщо вони не порушують прав людини. Уважно прислухається до різних думок.

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
8 Перегляд мультфільма «Чорний кіт» www.bit.ly/5-mult	Пояснює важливість добрих вчинків для людини та довкілля. Домовляється з однокласниками про доброчесні правила. Переконує у важливості поваги до інших, спираючись на власний досвід і доступні джерела (почуте, прочитане). Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. З увагою сприймає усні репліки вчителя й однокласників і доречно реагує на усну інформацію в діалозі. Висловлює думку про почуте (що подобається, а що – ні). Пояснює, навіщо дотримуватися встановлених правил. Сприймає простий медіатекст стосовно теми (мультфільм). Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого стосовно теми. Спілкується з батьками, вчителями, однокласниками. Обстоює думку, що не треба замовчувати негідної поведінки інших. Прогнозує наслідки різних дій, їхній вплив на людину. Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Вступає в діалог, підтримує, ініціює діалог на теми, що пов'язані з тематикою місяця. Пояснює вчинки персонажів на основі змісту тексту та власного досвіду. Пояснює, що кожний вчинок має наслідки, спираючись на приклади літературних героїв, персонажів мультфільмів, ситуацій відеороликів. Розпізнає вчинки і слова, які можуть підтримати або образити.	Висловлює готовність співпрацювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Виявляє повагу до різних думок та ідей, якщо вони не порушують прав людини. Співчуває тому, до кого погано ставляться. Висловлює співчуття людині, у якої немає друзів. Висловлює повагу до інших.
9 Вправа «Таємний друг»	Пише рукописними буквами, зливо, розбірливо. Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Уважно вислуховує думку співрозмовника, висловлює свій погляд, шануючи гідність інших. Створює невеликі та нескладні за змістом висловлювання, записує їх. Правильно записує слова, які пишуться так, як вимовляються. Створює прості медіатексти за допомогою інших осіб. Обмінюється короткими письмовими повідомленнями. Перевіряє написане, виявляє і виправляє недоліки письма самостійно чи з допомогою вчителя. Обговорює створений текст і вдосконалює його з допомогою інших осіб.	Співчуває тому, до кого погано ставляться. Почуває себе комфортно, стикаючись з тим, що йому/ їй невідоме. Виконує необхідну роботу вчасно.

Приклади навчальної діяльності	Очікувані результати учіння	Дескриптори компетентностей для демократичної культури
10 Читання з передбаченням «Чи можна затримати літо?»	Спостерігає за діалогом, де висловлюються різні погляди щодо предмету обговорення, робить висновки про важливість уважного ставлення до інших та потребу подивитися на річ по-різному. Фантазує на основі прочитаного: придумує іншу кінцівку твору, змінює місце подій, додає нових персонажів. Пояснює важливість добрих вчинків для людини та довкілля. Домовляється з однокласниками про добрососідські правила взаємодії, дотримується досягнутих домовленостей, пояснює, чому це важливо. Використовує правила та процедури вирішення питань, які стосуються життя класу. Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого і побаченого стосовно теми. Вступає в діалог, підтримує, ініціює діалог на теми, що пов'язані з тематикою місяця. Висловлює думку про почуте (що подобається, а що – ні). Пояснює вчинки персонажів на основі змісту тексту та власного досвіду. Висловлює думку про те, як факти, думки із прочитаного тексту можуть допомогти в конкретних життєвих ситуаціях. Показує, як природа дає людям засоби до існування. Описує зміни, які спостерігає у знайомому просторі, пов'язані з людською діяльністю.	Висловлює готовність співпрацювати та працювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Висловлює переконання, що легко впорається з мінливою ситуацією. Почуває себе комфортно, стикаючись з тим, що йому/ їй невідоме. Перечитує нові матеріали ще раз після першого їх прочитання, щоб зрозуміти, чи правильно все зрозумів/ -ла.
11 Вправа «Чи потрібно готуватись до змін?»	Ділиться своїми почуттями та емоціями від прослуханого та побаченого. Пояснює вчинки персонажів на основі змісту тексту та власного досвіду. Пояснює, що кожний вчинок має наслідки, спираючись на приклади літературних героїв, персонажів мультфільмів, ситуацій відеороликів. Фантазує на основі прочитаного: придумує іншу кінцівку твору, змінює місце подій, додає нових персонажів. Представляє зібрані відомості доступними виразними засобами. Знаходить (у художніх творах, життєписах історичних осіб і сучасників) приклади патріотизму і людяності.	Висловлює готовність співпрацювати з іншими. Співпрацює з іншими людьми заради спільних інтересів. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще. Висловлює переконання, що легко впорається з мінливою ситуацією. Виявляє повагу до різних думок та ідей, якщо вони не порушують прав людини. Почуває себе комфортно, стикаючись із невідомим. Виконує необхідну роботу вчасно. Висловлює переконання, що може виконати заплановану діяльність.
Підсумок	Розповідає про власні відчуття та емоції від прослуханого/ побаченого; ввічливо спілкується. Висловлює власні погляди щодо предмету обговорення. Намагається зробити так, щоб висловлювання було зрозуміле і цікаве для інших осіб. Правильно вимовляє загальнонавчальні слова. Пояснює, чому зацікавила інформація. Аналізує проблемні ситуації свого життя.	Виявляє повагу до різних думок та ідей. Обговорює, що можна зробити, аби змінити громаду на краще.

Діти стоять у колі. Учитель пропонує розглянути малюнки і запитує учнів:

- Чим ці малюнки відрізняються?
- Хто на них намальований?
- Що відбулося з дітьми?
- Чому відбуваються зміни?
- Чи тільки з людьми відбуваються зміни? Поясніть свою відповідь.
- Чи відбуваються аналогічні зміни в природі. Наведіть приклад.

Що таке зміни?

Учитель звертається до учнів:

– Чи чули ви таку фразу: «Ой, як ти змінився/ -лася?» Що означає ця фраза? Отож, змінитися можемо ми, рослини, тварини, вигляд класної кімнати тощо. З часом змінюється все.

Учитель пропонує учням об'єднатися в пари і пригадати зміни (ніч – день, зима – весна, не знав/-ла іноземної мови – вивчив/ -ла, досягнення у спорті, напр. навчився/ -лася плавати тощо). Учні називають від пари по одній найвагомішій зміні.

Учитель пояснює:

– Коли ви розвиваєте себе, то з кожним днем стаєте кращими. Наприклад: не вміли читати – навчилися. Це зміна? Подумайте, які зміни відбулися з вами за минулий навчальний рік? Діти по колу продовжують речення «Зміною в моєму житті є те, що(я вже другокласниця; я навчився читати; мені сподобалось вивчати іноземну мову; у мене є справжні друзі). Не всі зміни, які відбулися з нами у школі, ми можемо відразу побачити. Учитель пропонує в колі погратися у гру «Прихована особливість».

Гра «Прихована особливість»

Хід гри:

Учні стоять у колі. Якщо та особливість, яку називає вчитель, є в учня/ учениці, він/ вона міняється місцем із тим, хто теж має таку особливість. Якщо учень/ учениця не має такої особливості, то залишається на місці.

Запитання для гри:

- Хто з вас другокласник?
- Хто ходить перший рік до нашої школи?
- Хто прийшов до школи з портфелем?
- Хто з радістю прийшов до школи?
- Хто сидить на уроках під столом?
- Хто сидить за партою?
- Хто виріс за літо?
- Хто спить на уроках?
- Хто вміє добре читати й писати?
- Хто запізнюється на уроки?
- Хто пише в зошитах крейдою?
- Хто уважно слухає вчителя?
- Кому цікаво вчитися?
- Хто любить учитися?
- У кого в класі є друзі?
- Хто любить фантазувати?
- Хто не любить прибирати за собою?
- Хто не допомагає іншим?
- Хто хоче залишитися в першому класі?
- Хто навчився дружити?
- Хто любить експериментувати?
- Хто має друзів у школі?
- Хто відпочивав улітку?
- Хто вже все знає?
- З ким відбулися зміни за цей рік?

Обговорення:

- ✓ Чи сподобалась вам гра?

Отож ми пригадали цікаве і веселе шкільне життя.

3 Вправа «Машиною часу в перший клас»

[відео 1](#)

Учитель пропонує учням уявити, що за допомогою машини часу вони потрапили у свій перший клас, тобто повернулися в минуле. Звучить фонограма пісні Наталії Май «Перший раз у перший клас». Можна демонструвати фотографії учнів класу або використати [відео \(1\)](#).

Учитель просить дітей заплющити очі й уявити себе першокласником:

– Маленькі, невпевнені в собі дітлахи, які прийшли в незнайоме середовище. Ви не знали, що таке школа, не знали вчителів, один одного. Було трохи лячно. Чи не так?

Запитання:

- Хто з вас добре пам'ятає, як почалося шкільне навчання і хоче поділитися своїми спогадами про це, розказати про свої перші враження від школи, від учителів, від однокласників?
- Які зміни відбулися з вами, з класом?

Учні об'єднуються в групи по 5-6 осіб. Учитель роздає групам фотографії з історії першого класу (5-6 фотографій різних подій у кожному класі).

Завдання: розглянути фотографії і пригадати дві найяскравіші події, що відбулися в класі, з'ясувати, коли це було, та розказати про ці події.

Учитель прикріплює до дошки стрілку:

ВЕРЕСЕНЬ ЖОВТЕНЬ ЛИСТОПАД ГРУДЕНЬ СІЧЕНЬ ЛЮТИЙ БЕРЕЗЕНЬ КВІТЕНЬ ТРАВЕНЬ

1-Й КЛАС

2-Й КЛАС

Учитель пропонує учням зробити «диво-доріжку» до другого класу, розклавши фотографії за місяцями і звертається з такими завданнями:

- Пригадайте, як називається перший місяць навчального року?
- Чим запам'ятався вам вересень минулого року?
- Що починається 1-го вересня? (осінь, навчальний рік). Знайдіть вересневі фотографії й розмістіть на нашій «диво-доріжці», яка веде нас до другого класу. Пригадайте, чого ви навчилися?
- Щомісяця ми здійснювали декілька кроків в напрямі до другого класу. Чи відбувалися з нами зміни?
- Що цікавого відбулося в жовтні? Листопаді? Грудні?

Так учні пригадують всі події, що відбувалися щомісяця протягом навчання в першому класі.

Обговорення:

- ✓ Що сталося з вами за рік?
- ✓ Що саме змінилося?
- ✓ Чого ви навчилися?
- ✓ Чи знайшли ви в класі друзів?
- ✓ Яка найбільша зміна сталася з вами у школі? (стали учнями, вирости, подорослішали, навчилися дружити, вміємо читати, писати, експериментувати, слухати і чути, планувати свою роботу тощо).

Учитель пояснює:

– Звичайно, цього року все по-іншому: ви не найменші учні школи, вмієте спілкуватися, дружити. А допомогли нам наші спільні справи. Вони були різними – іноді веселими та захопливими, а іноді дуже непростими, проблематичними, навіть важкими. Ви вже так багато знаєте! Чи потрібно далі ходити до школи?

4

Вправа «2-й клас! Це цікаво!»

Учитель запитує дітей:

- Що ви очікуєте в другому класі?

Учитель на аркуші А-1 (можна в таблиці) записує всі очікування учнів.

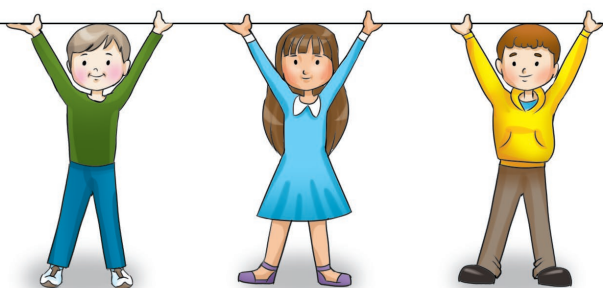
Що ви очікуєте від другого класу	Як змінитесь ви, якщо очікування буде реалізоване?
Усі однокласники подружаться	Буде цікаво і весело вчитися і відпочивати.
Навчитися красиво писати	Мене будуть хвалити.
Дізнатися, що означає відсоток	Дешевше купити улюблену гру.

По завершенні учитель зачитує очікування учнів та інформує про те, що в другому класі нас чекають нові експерименти, дослідження, подорожі, цікаві проекти.

Учитель мотивує учнів до навчання:

– Ми будемо продовжувати читати, рахувати, писати, експериментувати, досліджувати. Разом продовжимо знайомитися з рідним краєм та нашою країною, її символами та звичаями, обрядами і традиціями. Ви дізнаєтеся багато нового про природу, про свої дитячі права, про те, як дбайливо слід ставитися до власного здоров'я, про цінності, які мають велике значення для кожної людини. Ви вже багато вмієте і знаєте. Пам'ятаймо:

*Не бійся помилитися –
Адже ти прийшов вчитися!*

Хід гри:

Учитель звертається до учнів:

– Чому одним дітям легко вивчити навіть складні теми, а іншим ні?

Учитель розповідає про те, що ті діти, яким легко вчитися, користуються «помагалочками». У декого ці «помагалочки» є від народження, а інші можуть у собі їх розвинути. Що ж це за такі чарівні «помагалочки»?

Учитель слухає висловлювання дітей і за потреби перефразовує: «Ти мала на увазі те, що....., отож ця «помагалочка» називається.....»

- старанність;
- акуратність;
- дисциплінованість;
- вміння слухати і чути;
- наполегливість;
- відповідальність.

Їх є дуже багато. Їх ще називають людськими якостями.

Учні стоять у колі, учитель називає риси, які допомагають, учні плескають у долоні. Якщо деякі риси, навпаки, заважають у навчанні та розвитку, заперечливо хитають головами.

Учитель може називати так риси: чесність, брехливість, уміння слухати і чути, відповідальність, байдужість, сварливість, вміння дружити, неприязнь, взаємодопомога, самостійність, несамотійність, акуратність, неохайність, організованість, неорганізованість, дисциплінованість, недисциплінованість, вихованість.

Обговорення:

- ✓ Які «помагалочки» допомагають вам?

Учитель пропонує учням дописати у перелік ті «помагалочки», що їх не назвали учні, але які треба в себе розвивати, і записує їх на плакаті «Наші «помагалочки».

«Помагалочки»

1. Ефективно спілкуватися
2. Співпрацювати з іншими
3. Логічно доводити свою думку
4. Відповідати за свої дії
5. Приймати рішення
6. Бути ініціативним
7. Брати участь у колективних справах, вміти домовлятися
8. Прогнозувати наслідки власних дій.

Учитель заохочує задуматися:

– Чи у всіх нас добре сформовані «помагалочки»?

Учитель сприяє усвідомленню того, що кожен має свої позитивні риси, але над розвитком таких якостей потрібно постійно працювати.

Учитель звертається до батьків:

Шановні батьки! У вільний час перегляньте з дітьми серію мультфільмів «Корисні підказки». Обговоріть із дітьми:

- ✓ Як стати відповідальним?
- ✓ Як розвивати свою увагу?
- ✓ Який друг справжній?

Вправа « Як би я вчинив\ ла?» (кейс-метод)

Учитель розповідає:

– На шкільній святковій лінійці ви бачили сьогоднішніх першокласників. Розкажіть, якими здалися ці дітки вам? Як ви думаєте, якого ставлення з вашого боку потребують нові школяріки? Чи можна ображати молодших за вас школярів, глузувати з них, насміхатися через те, що вони менше знають та вміють, ніж ви, не подібні на вас? Чому? (Педагог допомагає учням зробити правильні висновки та пояснити свою думку.)

Учитель пропонує учням об'єднатися в групи по 5-6 осіб. Кожна група отримує завдання – ситуаційну вправу для обговорення.

Дітям запропоновано заслухати завдання та оцінити поведінку їхніх однолітків.

Ситуація 1

На перерві другокласник Петрик зауважує школярку першого класу Марійку, яка самотньо пхенькає біля вікна. «Плакса!» – зверхньо кидає хлопчик і проходить байдуже повз Марійку, яка, почувши коментар Петрика, засмучується ще більше.

- ✓ Чи добре повівся Петрик?
- ✓ Як би ви вчинили?
- ✓ Що б ви радили Петрику?

Ситуація 2

Надійка-другокласниця бачить, як два першокласники збираються зірвати суцвіття з кімнатної квітки, що росте на підвіконні шкільного коридору. «Цього не можна робити! – суворо говорить дівчинка бешкетникам. – Квіти прикрашають школу, і нищити їх не слід!».

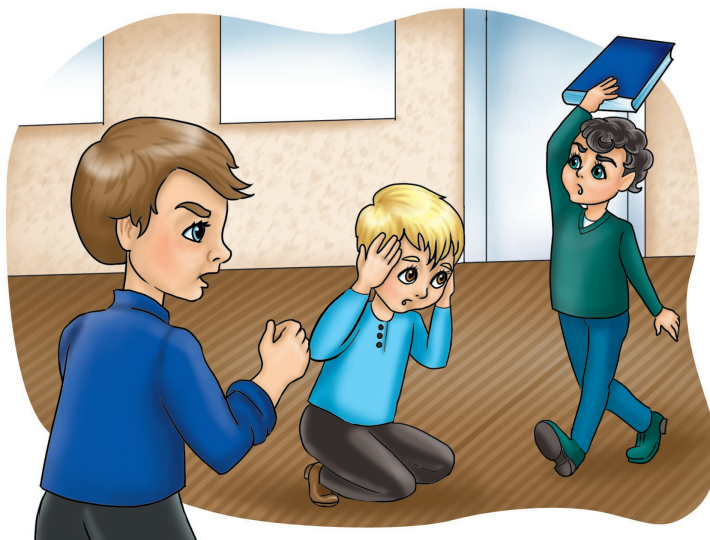
- ✓ Як би ви вчинили в цій ситуації?
- ✓ Чи правильно вчинила Надійка?
- ✓ Що б ви порадили дівчинці?

Ситуація 3

Олежик-другокласник спостерігає, як двоє першокласників сваряться, при цьому голосно обзивають один одного. Раптом один із хлопчаків кинув в іншого книжку. Олежик пригнувся та мовчки побіг до класу.

- ✓ Чи правильно вчинив Олежик?
- ✓ Як би вчинили ви?

Ситуація 4

Іринка завжди приносила до школи цукерки і, сховавшись у куточок, тихо поїдала їх. Оксанка, Марічка та Наталя вирішили провчити скупердяйку. І коли Іринка не бачила, забрали її цукерки та з'їли їх. Іринка, не знайшовши цукерок, розплакалась.

- ✓ Чи вчинили б ви так, як дівчатка?
- ✓ Що б ви запропонували подружкам?

Ситуація 5

Василько побачив на підлозі класу ручку. Дітей поблизу не було, і хлопчик поклав ручку у свій пенал. На перерві він заглядав у пенал і милувався ручкою. Після уроків, коли діти сіли виконувати домашнє завдання, Галинка запитала: «Хто бачив мою ручку?» Та Василько тільки усміхнувся.

Обговорення:

- ✓ Що б ви порадили Василькові?
- ✓ Чи бувають такі випадки в нашому класі?

Учитель підводить учнів до усвідомлення того, що ми можемо помилятися, вчиняти неправильно, але перед тим, як щось вчинити, потрібно добре подумати. І передусім запитати себе: «Чи хотів би я, що так вчинили мої друзі зі мною?»

7 Вправа «Правила другокласників»

I етап

Учитель зачитує фрагмент «Казки про Михайлика та Горе-лихо» Н. Красоткіної:

Йдуть уроки, в школі тиша,
Всі за партами сидять,
Та порушив тишу Міша,
Бо спізнився хвилин на п'ять.

І урок перериває,
Двері різко відчиня.
Дітям дуже заважає
Хлопець мало не щодня.

А зайшов, не привітався,
Через клас увесь побрів.

Хоч би що! Ще й усміхався,
А тоді за парту сів.

На уроці розмовляє,
То він булочку жує,
То записки розкидає,
То дівчаток часом б'є.

І не може посидіти
Він спокійно п'ять хвилин.
Я скажу вам щиро, діти,
Добре, що такий один.

Обговорення:

- ✓ Що б ви сказали про поведінку Мишка?
- ✓ Чи хотіли б ви, щоб він навчався у нашому класі? Чому «ні»/ «так»?
- ✓ Яких правил не дотримувався Мишко?

Учитель пропонує знайти у «Правилах класу» ті правила, яких не дотримувався хлопчик.

Учитель пропонує учням послухати завершення казки:

«Як послало сонце світло,
Ранок росяний устав,
Серце хлопчика розквітло,
Зовсім іншим хлопчик став.

Він зібрав книжки до школи,
В хаті линув тихий сміх.
Як ні разу і ніколи
Він прийшов раніш за всіх.

З усіма дітьми вітався,
Вчителів усіх вітав.
На перервах гарно грався
І нікого не чіпав.

На уроках не сміявся,
Дітям він не заважав.
За задачу зразу взявся
І найперший розв'язав.

Не кричав, не лінувався,
Найгарніше став писать.
Дуже хлопчик помінявся,
Став серйозний, не впізнать!

Дні ішли, літа минали,
Дуже всіх Мишко любив.
І тепер всі в школі знали –
Він за правилами жив...»

Обговорення:

- ✓ Як змінилася поведінка хлопчика?
- ✓ Яких правил він став дотримуватися?
- ✓ Що могло б статися з хлопчиком, що він так змінився?

II етап

Учитель об'єднує учнів у групи по 5-7 осіб і пригадує, що це не просто вірш, а казка, а в казках бувають різні дива. Групам запропоновано придумати свою казку, яка змінила Михайлика?

По завершенні вправи учні презентують свої роботи.

III етап

Учитель пропонує учням переглянути «Правила класу», які діяли в першому класі, і звертається до учнів:

За рік ви подорослішали, змінилися. Частина правил, що діяли в першому класі, стали нормою вашої поведінки. Тому ми з вами переглянемо правила.

Пропонує розглянути минулорічний плакат із правилами.

- ✓ Які правила вже стали нормою нашої поведінки?
- ✓ Які правила ще недостатньо працюють? Чому?
- ✓ Які правила залишимо і в другому класі? Чому?
- ✓ Які хотілося б дописати, щоб усім стало комфортно в класі?

Учитель перефразовує пропозиції дітей та пропонує записати їх на плакаті «Наші правила».

Обговорення:

- ✓ Що потрібно зробити, щоб правила запрацювали? Від кого це залежить? Чи можуть правила працювати без нас?

Учитель підводить дітей до усвідомлення того, що виконання правил є їхнім обов'язком. Усім нам буде добре і комфортно, коли ми будемо виконувати правила.

До уваги вчителя: Необхідно постійно повертатися до правил, визначати, чому правила працюють, яке з них не працює. Що треба зробити, щоб працювали всі правила?

Учитель пропонує всім учням написати свої імена на плакаті з правилами. Підпис учнів засвідчує згоду жити в класі за цими правилами.

8

Перегляд мультфільму «Чорний кіт»

відео 5

Учитель розповідає:

– Чи бачили ви, як реагують дорослі люди, коли дорогу їм перебігає чорний кіт? Людські забобони про чорного кота привели до того, що люди обминають його, бояться. Як ви думаєте, що відчуває маленьке чорне кошеня?

Перегляд мультфільму.

Обговорення:

- ✓ Які відчуття у вас виникли після перегляду мультфільму?
- ✓ Як жилося кошеняті?
- ✓ Що змінилося в житті котика, коли на ньому з'явилися білі плямки?
- ✓ Чи розумно будувати стосунки з друзями, ґрунтуючись на відмінностях чи вроджених особливостях?
- ✓ Чи буває таке серед людей?
- ✓ Як ми маємо ставитись до тих людей, що відрізняються від нас зовнішніми ознаками?

Такі дії, які вчинялись проти кошеняти, називаються булінгом, або цькуванням (чи знущанням). Таке ставлення до інших несе правову відповідальність.

Завдання для груп:

- Який був би сценарій мультфільму про чорного кота, якби до кошеняти було прихильне ставлення?

Скласти в групах новий сценарій мультфільму, придумати його назву.

По завершенні учні презентують свої казки.

Обговорення:

- ✓ Як ми маємо ставитися до людей, які відрізняються від нас?
- ✓ Чи цікаво було б жити у світі, де все одного кольору? Чому так/ні?
- ✓ Як ми маємо сприймати відмінності?
- ✓ Чи можна висміювати людину за те, що в неї інший колір шкіри, що вона по-іншому говорить?
- ✓ Як потрібно ставитися до тих людей, що чимось відрізняються від нас?
- ✓ Чи чули ви такий термін «толерантність»?

Толерантність – це готовність постійно і з гідністю сприймати відмінності.

І маємо ставитися до інших толерантно.

Учитель пропонує батькам із дітьми переглянути та обговорити підбірку мультфільмів про сприйняття відмінностей.

[відео 6](#)

9

Вправа «Таємний друг»

Учитель запитує учнів:

- Чи знаєте ви, що таке таємниця? (Учні висловлюють свої ідеї.)
- Отож, таємниці треба берегти. Чи не так?
- А як це берегти таємницю?

Учитель таємниче звертається до дітей:

– Спробуймо перевірити, чи вмієте ви берегти таємницю. На карточках написані імена ваших однокласників.

Учитель пропонує учням з коробочки вибрати картку.

– Отож, кожен із вас отримав карточку, на якій записане ім'я «таємного друга». Хто чий друг – це наша з вами таємниця, про яку ви не розповідаєте нікому протягом трьох днів. Ваше завдання: написати листа своєму другові. Це може бути короткий лист-комплімент з одного-двох речень. Напр.: «Іринко, мені дуже подобається, як ти читаєш. Мені приємно тебе слухати», чи «Іванку, ти так добре граєш у футбол! Думаю, ти станеш відомим футболістом. Я б дуже хотів грати з тобою в одній команді. Учора мені подарували песика. Я обов'язково тебе з ним познайомлю», «Оленко, які в тебе красиві очі. Ти дуже гарна дівчинка». Після написання листа ви кладете його в конверт і на конверті пишете ім'я «таємного друга». Потім лист кидаєте у скриньку. Такі листи ми пишемо два дні».

До уваги учителя: необхідно виділити 10-15 хвилин протягом двох днів для написання листів. Конверти можна виготовити з дітьми заздалегідь. На третій день діти (з допомогою батьків) виготовляють іграшку-саморобку чи малюнок для друга і вручають подарунки друзям. Бажано, щоб «таємниця» була розкрита тільки під час вручення подарунка.

Вручення подарунків може розпочинатися із вправи «Продовж речення»:

«Мій таємний друг – це.... (назвати ім'я дитини). Мені приємно було писати тобі, бо....».

Бажано озвучити якості учня як друга (напр., бо ти добрий; бо ти завжди пояснюєш мені складне завдання, коли я не розумію математики). Після приємних слів кожен по черзі вручає подарунок.

Обговорення:

- ✓ Чи приємно дарувати подарунки? А отримувати?
- ✓ Чи приємно говорити приємні слова? А чути приємні слова на свою адресу?
- ✓ Чи сподобалась вам гра?
- ✓ Що було у грі найважче?
- ✓ Чи легко було берегти таємницю?
- ✓ Які зміни сталися в класі після завершення гри?

Учитель підводить дітей до усвідомлення, що вони не тільки почали краще писати, а й ще більше по-дружилися між собою. Ось такі зміни відбулися в нашому класі.

Учитель звертається до учнів:

– У природі теж відбуваються зміни. Першого вересня – перший день осені. День став коротким. Щороку після літа приходить осінь. А дітям так хочеться ще теплого літа і КА-НІ-КУЛ!

– Чи хочете ви знати про те, чи можна затримати літо? Пропоную вам послухати казу «Чи можна затримати літо?».

Учитель пояснює, що в казці вони натраплять на незнайомі слова. Ці слова учитель записує на дошці і пояснює їх зміст.

Пігмент – речовина, яка забезпечує колір, барвник, фарба.

Хлорофіл – пігмент, який міститься в рослинах, що надає їм зеленого кольору.

Запитання перед прочитанням казки:

■ Як ви думаєте, про що ця казка?

Учні висловлюють свої припущення, учитель фіксує всі передбачення на плакаті, а далі зачитує 1/3 казки. Прочитавши частину казки, запитатує:

■ Чи справдилися ваші передбачення?

Разом з дітьми аналізує і пропонує подумати про те, як розгорталися події далі. Учитель продовжує читати частину казки і просить учнів проаналізувати, чи справдилися передбачення дітей.

Учитель завершує читання казки.

Читання казки.

Чи можна затримати літо?

Біля густого жовто-багряного лісу жили двоє друзів: хлопчик Сашко та дівчинка Оленка. Вони часто прогулювались лісом, спостергали за тим, як він змінює барви. Ліс уже дихав вереснем.

– Ліс пожовкне, і закінчилось літо! – сказав Сашко.

– Якби ми могли затримати літо....Ото б канікули в нас були, – розсміявся Сашко.

Тато Сашка був великим ученим. Він досліджував таємниці лісу. Часом Сашко бачив, як прискіпливо під здоровенним мікроскопом тато розглядає листя різних дерев.

– Що ж там усередині листочка? – думав він. – Коли роздереш листок, ніби нічого і немає...

– Як би проникнути в середину листочка і розгадати таємницю осіннього листя? Може й можна зробити так, щоб дерева не скидали свого одягу? І літо буде тривати довго-предовго! І канікули не закінчувалися б.

Одного разу Сашко почув розмову тата з іншим ученим. Тато розповідав про те, що він винайшов речовину, яка може зменшити на певний час будь-кого до розмірів макового зернятка.

– От якби тато дав мені тієї чарівної рідини хоч трішки! І тоді мені не треба буде читати «природу», а я сам проникну всередину листочка і там спостерігатиму за тим, що відбувається.

Зранку Сашко, прокинувшись, побачив, що чарівна рідина самотньо стояла на столі. Тато настільки захопився своїми дослідженнями, що забув удома свій винахід. Хлопчисько сховав баночку в кишеню і чимдуж помчався до Оленки.

– Побігли, побігли, – шепотів він.

– Ми зараз станемо великими дослідниками, ми зупинемо осінь і в нас буде постійно літо і кані-ку-ли!

Він запропонував дівчинці відпити чарівної рідини, зразу ж ковтнув сам. Невдовзі діти стали такими малюсінками, як макові зернятка.

– Де ж ті дерева?

Цілий день по височенних стеблах трави драпалися дитлахи до багряно-жовтого листочка. Здавалося, що вони ніколи не потраплять на нього. Раптом біля них щось зашуміло, загуділо. Діти побачили бджолу. Вона була така величезна!

– Хапайся за крила бджоли, – гукнув Сашко. – Бджілка навіть не відчує, що ми на ній.

Комаха, наче справжній літак, полетіла з пасажирами на борту. Невдовзі вона присіла на листочок, який вже починав жовтіти. Він мав малесенькі невидимі для наших очей отвори, через які діти потрапили досередини. Це було справжнє казкове місто... Діти побачили його мешканців. По казковому листяному місті поважно розгулювали якісь зелені та різнокольорові хлопчики і дівчатка.

– Привіт – привітався найбільший із них. – Я принц Хлорофіл. Хлорофіл був зелений-презелений. Я проведу для вас екскурсію по нашому місту. Ось бачите, це маленькі Хлорофіли, як і я, – жителі нашого міста. Коли світить сонечко, ми цілий час працюємо, виробляємо для дерева харчовий крохмаль та цукор. У теплий час «харчі» потрібні, щоб росли плоди на дереві та нове листячко.

– А чи можна зробити так, щоб дерева не скидали листя. Тоді ніхто не буде знати, що прийшла осінь. І будуть канікули!!!

– Ха-ха-ха, – розсміявся Хлорофіл. – Крона дерева зелена, поки є зелені хлопчики Хлорофіли. Але коли сонце не світить, нас стає дуже мало і дерева можуть загинути. Вам не вдасться затримати літо. Ми залежимо від сонця. Наша планета повернулася, і сонячного проміння поменшало. Крона дерева, якби вона була з листям восени, засохла б разом із деревиною гілок. І дерево загинуло б. Зате, завдяки тому, що природа передбачила такий захисний механізм, дерева скидають листя восени і звільняються від дуже великої, явно не потрібною восени поверхні, оберігаючи себе, таким чином, від зимових негод. У серпні маленькі зелені хлопчики Хлорофіли складають «посилки» з «харчами» і відправляють їх основною «річкою» листочка до стовбура дерева. На цьому місія Хлорофілів закінчується, і вони стають дуже малесенькими, а потім пропадають.

– Ой, вони вже такі маленькі стали, – сказала Оленка.

– Скоро вони зовсім зникнуть, – відповів принц. – Зникну і я.

– Майже пропали зелені трудівники Хлорофіли, і ви бачите, як їх місця поважно займають кольорові чоловічки. Це – Пігменти. Що їх буде більше, то більше буде проявлятися колір листочка восени.

– Пігменти дають листочку забарвлення. У вас, людей, теж є свої пігменти. Бувають люди з темною шкірою, у вас різний колір очей, волосся. Листочки, на жаль, збирають і сміття, і вихлопні гази від машин... Ось бачите – чорна сажа, солі... І коли сміття збирається багато, листочок гине. Листочки забирають вуглекислий газ і очищають повітря. Ми з вами розмовляємо, а тим часом всі рослини – дерева на вашій вулиці, водорості в парковому ставку, маленький кактус на вашому вікні, – дихають і виділяють кисень. На суші цей процес непомітний: ми не бачимо, як рослини виділяють кисень, так як не бачимо його, коли вдихаємо.

Однак, перебуваючи під водою, можна побачити, як водорості виділяють бульбашки кисню. І ви ним дихаєте. То ж бережіть нас! Від газів і різних отрут, що часом виділяють машини, фабрики і заводи, ми гинемо. Ідемо далі.

Із початком осені між гілкою і черешком листочка з'являється перегородка. Вона, ніби шлюз на річці, поволі зачиняється, і коли зовсім зачиниться, листочок відділяється і кружляє в осінньому таночку. Без листя дерево збереже вологу в стовбурі і знову відновиться навесну. Сонечко "ввімкне" зелених Хлорофілів, і знову почнуть розпускатися листочки, цвісти дерева і покриватися плодами.

– А чи всі дерева скидають зелене вбрання? – запитав Сашко Принца.

– Ти що не знаєш, ялина та сосна завжди зелені, – відповіла Оленка.

– Та я про ці дерева знаю. Як же хвойні дерева примудряються не втрачати вологи взимку, залишаючись зеленими? – запитав хлопчик.

– Секрет у тому, що хвоїнки випаровують у багато разів менше вологи, ніж листя. По-перше, поверхня хвоїнки у багато разів менша за поверхню листя; по-друге, хвоїнки мають товсту шкірку; по-третє, вони покриті восковим нальотом, який теж знижує випаровування води. Хвойні дерева теж скидають свій покрив, але не одразу, як це роблять листяні породи, а поступово: голки хвойних живуть у середньому 3-4 роки. Тому зміна «одягу» хвойних протікає непомітно.

– А чи є листяні дерева, які не скидають листя? – запитали діти.

– Листя ялівцю, багна, вересу залишаються на всю зиму. З листям зимують і брусниця та журавлина. Під снігом можна знайти їх зеленими. Щільні шкірясті листки (у вигляді голок або широких пластин), оповиті восковим нальотом, надзвичайно мало випаровують води. Саме тому це листя не гублять рослини взимку.

– Ой, я не бачу принца Хлорофіла. Де він? А-у!!!

– Прийшов і його час. Він поступився своїм місцем барвистим Пігментам. Час повертатися додому. Наша експедиція закінчилась... А як же потрапити додому?

– Зачекайте, – почули вони тихенький голос Хлорофіла.

– Я разом з вами спускаюся на цьому листочку на землю, а далі ви знову станете великими, бо час дії чарівної рідини закінчується...

Діти знову повернулися на те місце, де почалася їхня подорож.

– На жаль, листопад – це сезонне явище. Так є в природі. І ми не можемо затримати літа! Хай відпочивають маленькі зелені Хлорофіли, різнокольорові казкові Пігменти. Прийде весна – і дерева знову зазеленіють!

– А нам потрібно вчитися! Нас чекає другий клас! Ми маємо розповісти про свою подорож всім однокласникам, – сказала Оленка.

– Чому тільки однокласникам? Ми розкажемо і дорослим, що природу треба берегти.

(Мирошниченко Тетяна)

Учитель пропонує дітям розглянути осінні листочки під мікроскопом. Бажано запросити вчителя біології, який би в доступній формі розповів дітям про те, що вони бачать.

Обговорення:

- ✓ Що ви дізналися про зміни в природі?
- ✓ Як звали героїв казки?
- ✓ Які незнайомі терміни ви почули?
- ✓ Чи можна затримати літо? Чому не можна?
- ✓ Від чого залежить зміна пори року?
- ✓ Чому діти вирішили розповісти всім про свою подорож?
- ✓ Листочок – це жива природа? Доведіть?
- ✓ Чому не всі ваші передбачення збулися?
- ✓ Що б ви хотіли розповісти своїм батькам, друзям?

З допомогою вчителя учні роблять висновок, що передбачити розвиток подій можливо, хоч наше передбачення не завжди справджується.

Учні мають прийти до розуміння, що зміна пір року залежить від обертання Землі навколо Сонця. Ми не можемо спинити руху Землі. Людина тільки нашкодить планеті. Це була б дуже негативна зміна, і невідомо, що би сталося з нашою планетою. Ми маємо берегти довкілля. Від довкілля залежить наше життя.

Учитель пропонує дітям намалювати героїв казки. По завершенні малюнки дітей розміщуються в галереї класу.

11 Вправа «Чи потрібно готуватися до змін?»

відео 7

Зміни відбуваються навколо нас. Щодня ми в календаріку погоди відзначаємо, який був день, а синоптики нам розповідають про погоду наступного дня.

■ Чи можна підготуватися до змін погоди?

Учитель пропонує учням у парах продовжити текст на 3-4 речення:

Ми з друзями прослухали прогноз погоди і дізналися, що зараз розпочнеться сильна злива, а ми якраз зібралися на прогулянку. Ми вирішили _____

За бажанням діти представляють свої роботи.

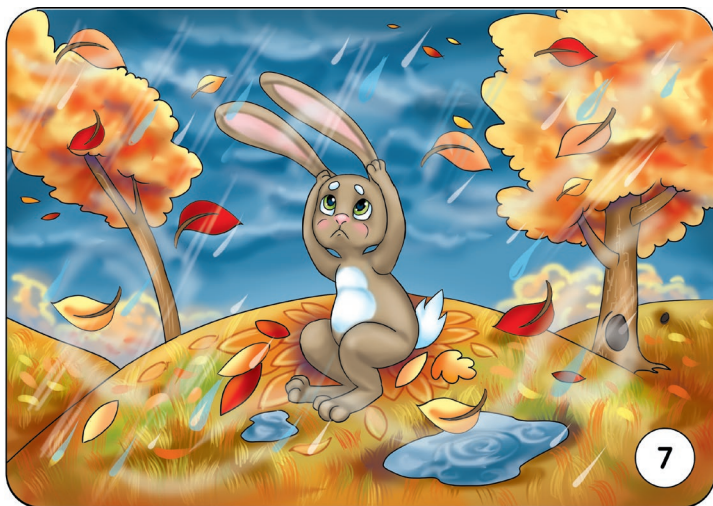
Обговорення:

✓ Які ідеї для вас були найцікавіші?

Учитель підводить дітей до думки, що в такій ситуації можна змінити свій план. Це теж зміни. Проте, якщо будеш готовий до змін, зможеш уникнути багатьох проблем.

Учитель запрошує учнів до класної кіностудії на перегляд коміксу «Чи всі готові до негоди?».

Завдання для бесіди з дітьми за коміксом

- ✓ Як друзі дізналися про те, що насувається негода?
- ✓ Чи вчасно сорока попередила лісових мешканців про негоду? Чи можна назвати її справжнім другом?
- ✓ Чому до негоди потрібно було готуватися заздалегідь?
- ✓ Хто з лісових мешканців устиг вчасно підготуватися до осінніх злив? Чому?
- ✓ Чому зайчик не поспішав? Як він вчинив?
- ✓ Як зайчик захищався від зливи? Як він почувався?
- ✓ Чи правильно вчинив зайчик, зволікаючи? Як він має діяти зараз?

- ✓ Чи зручно йому в негоду будувати хатинку? Чому?
- ✓ Чи може він перечекати негоду, а потім зробити собі житло? Чому?
- ✓ Що мають зробити друзі зайчика?
- ✓ А чи погодяться зайчикові друзі допомогти йому в такій ситуації на наступний рік? Чому?
- ✓ Чи можуть вони допомогти йому змінитися? Як саме?
- ✓ У яких ситуаціях ми діємо, як зайчик? А коли – як зайчикові друзі?
- ✓ Чого нас навчив комікс?
- ✓ Коли особливо важливо планувати свої дії, передбачати їхні наслідки?
- ✓ Чи потрібно готуватися до змін?

Хто з персонажів мультику вам сподобався? Чи можуть друзі не лише захистити ледаря від негоди, а й допомогти йому змінитися? Як саме?

Учитель пропонує учням за картинками скласти в групах сценарії комікса. Учні об'єднуються по 5-6 осіб і обговорюють свій сценарій. Учитель звертає увагу на правила роботи в групі.

По завершенні учні презентують сценарії.

Учні можуть ознайомити із своїми сценаріями першокласників та дошкільнят.

Підсумок

Сьогодні ми завершили вивчати тему «Зміни».

- Що таке «зміни»?
- Що дають нам зміни?
- Чи можливе життя без змін?
- Які зміни дають нам можливість бути успішними?

Учитель пропонує навести приклади змін, дати відповідь на запитання, що таке «зміни», що найбільше запам'ятали з теми, чого навчилися? Про що б ви хотіли розповісти своїм друзям?

Відеоматеріали:

1. [Відео Н. Май «Перший раз у перший клас»](#)
2. Серія мультфільмів «Корисні підказки»:
 - www.youtube.com/watch?v=adV8DAUxb4Y
 - www.youtube.com/watch?v=LDBE9GsQHB8
 - www.youtube.com/watch?v=TAbmgJYI8pE
3. [Мультфільм «Чорний кіт»](#)
4. [Мультфільми](#)
5. [Дитячий журнал «Джміль»](#)